

sus metaphysicus, cum de ipso passim tractent auctores, et de acquisitis per artem magicam disponant leges? Quod certe non fieret, si non supponeretur dæmonem furari quandoque a Deo ob sua justa et inscrutabilia iudicia permitti, et hoc permittente, posse resciri.

(27. Accepta per modum pretii pro actione debita ex justitia, restitui debent. *Communissima*. Et ratio est quia tale venditum est invendibile, cum solvens jus habeat ad actionem illam independentem ab omni pretio; et recipiens aliquid per modum pretii pro illa actione vendat id quod non est suum, sed alterius; res enim, quæ ex justitia debetur alicui, perinde est ac si esset illius; unde coactus dare pretium pro ipsa, cogeretur emere rem suam, ut redimeret injustam vexationem; adeoque tale pretium injuste acceptaretur, et consequenter esset restituendum ex debito justitiæ.

(28. Dicitur autem notanter *Accepta per modum pretii*, nam accepta per modum gratiæ et omnino liberæ donationis non sunt restituenda, cum liceat unicuique per leges non impedito, rei suæ dominium in alium transferre. *Communis*.

(29. Hinc justitiam violant cum onere restitutionis ministri principum, iudices, thesaurarii, notarii, tabelliones et alii similes officiales, qui pro obeundis suis officiis, vel ultra taxatum pretium, vel supra constitutum a principe vel republica stipendium, munera exigunt a particularibus, ne vexent, ne alios præferant, ne solutionem, aut expeditionem retardent, et hujusmodi. *Communis*. Dicit tamen Sporer, *loc. cit.*, num. 128, quod supradicti, si a republica conducti sint ad ea munera absque sufficienti stipendio, possint juste mercedem proportionatam exigere usque ad sufficiens stipendium secundum circumstantias personarum, locorum, etc., prudenter judicandum. * Verum hæc opinio ab aliis merito rejicitur, præsertim cum bono communi sit infesta. *

(30. Item justitiam violant cum onere restitutionis uxores pretium exigentes a maritis, ut debitum conjugale reddant, ne adulterium committant; latrones, ne hominem occidant; depositarii, ut depositum restituant; rerum inventores, ut eas suis dominis restituant; debitores, ut debitum restituant; detractores, ut famam aut honorem ablatum reparent, et alii similes. *Communis*.

(31. Quid autem in specie de iudice circa munera recepta? *Vide verb. JUDEX*.

(32. Accepta per modum pretii pro actione debita ex quacunque alia virtute præter justitiam, non sunt restituenda ex debito justitiæ, Lugo, disp. 18, sect. 3, num. 67; Sotus, Bannes, Diana, Tamburin., Petschacher citati et secuti a La Croix, lib. III, part. II, num. 265; Sporer, tom. II, tract. 5, *In VII et X præcept. Decalogi*, num. 132, ubi dicit de hoc non posse dubitari; tunc enim non peccatur contra justitiam, cum nec dando, nec accipiendo alicui fiat inju-

ria, adeoque id quod tunc accipitur, non est restituendum ex debito justitiæ.

(33. Dicitur autem notanter *ex debito justitiæ*, quia, licet non sit in tali casu restituendum ex debito justitiæ, potest tamen esse obligatio restituendi ex debito alterius virtutis; si quis enim, v. g. ex voto debeat Ecclesiæ crucem centum aureorum, et nolit votum adimplere, nisi ab ipsa Ecclesia, vel ab alio accipiat viginti aureos, tunc tenetur restituere danti illos viginti aureos, non quidem ex justitia quam non violavit, sed ex virtute religionis quæ illum obligat ad totum votum adimplendum, et promissum Deo integre reddendum; quod non faceret, nisi restitueret illos viginti aureos; quia illos retinendo non integre donat, sed partim vendit respectu talis pretii accepti, ut dictam crucem Ecclesiæ offerat. Similiter, quia ex virtute religionis tenentur beneficiarii dare superflua in eleemosynam, si aliquid recipiant, ad hoc ut suo debito satisfaciant, tenentur restituere; quia retinendo illud acceptum non satisfaciunt præcepto dandi eleemosynam integre ex omnibus superfluis, et sic de similibus. Econtra tamen, si quis pretium accipiat, ut audiat missam, communicet, et hujusmodi, ad quæ obligatur ex eadem virtute religionis, non tenetur illud receptum pretium restituere; sicuti nec tenetur restituere pretium acceptum, ne se inebriet, ad quod tenetur ex virtute temperantiæ; et ne fornicetur, ad quod tenetur ex virtute castitatis, et hujusmodi: in his enim, et similibus non tenetur neque ex virtute religionis, temperantiæ, aut aliarum virtutum restituere pretium acceptum pro earumdem observantia, quia tale pretium receptum non impedit, quod opus ex ipsis virtutibus debitum ponatur secundum integram suam substantiam, et secundum omnes qualitates debitas; sicuti impedit in primis aliis allatis exemplis de emittente votum donandi crucem centum aureorum Ecclesiæ, et de beneficiariis astrictis dare superflua in eleemosyna; sic recte tradunt Lugo, *loc. cit.*, num. 70; Sporer, *loc. cit.*, num. 132, et alii.

(34. Item licet quis non teneatur ad restitutionem talis recepti pretii ex debito justitiæ, potest tamen obligari ex dispositione juris positivi inhabilitantis ad acquirendum dominium talis pretii; jus enim positivum in pluribus obligat ad restitutionem, et signanter ad restitutionem pretii Simoniace accepti in materia beneficiorum ecclesiasticorum, c. *De hoc* 11, De Simonia Item ad restitutionem pretii Simoniace accepti in materia electionum ad dignitates et officia ecclesiastica. Extravagant. *Cum detestabile* 2, De Simonia inter communes. Item ad restitutionem pretii Simoniace accepti pro ingressu in religionem. Extravagant. *Sane* 1, De Simonia inter communes. Item ad restitutionem pretii Simoniace accepti pro administratione ordinis, aliorumque sacramentorum et sacramentalium; de jure enim divino hæc sunt gratis administranda; *Mat-*

thæi x: *Gratis accepistis, gratis date*; unde si pro tali administratione aliquid accipiat, est restituendum. Item ad restitutionem pretii accepti ab ecclesiasticis visitatoribus ratione visitationis; ipsi enim graviter peccant, et ad restitutionem tenentur ex speciali dispositione sacrorum canonum, et concilii Tridentini, sess. xxiv, cap. 3, *De reformat.*, et sic de aliis.

(35. Ordinarie loquendo restitutio est faciendæ ei a quo aliquid injuste acceptum est, vel cui damnum illatum est, si adhuc vivus sit, vel ejus hæredi, si sit mortuus. *Communissima*, nec indiget probatione, cum satis de se clare pateat.

(36. Dicitur notanter *ordinarie loquendo*, quia in pluribus casibus restitutio non est faciendæ domino, et signanter res accepta a possessore justo et bonæ fidei, est ipsi restituenda, et non domino. Unde si sit accepta res commodata, deposita, oppignorata, locata, et hujusmodi, restituenda est commodatario, oppignoratario, locatario, et hujusmodi, quia, cum isti juste possideant rem, et eam custodiant, vel ipsa utantur, eisdem proprie inferitur injuria per ablationem ejusdem rei; cum injuste priventur sua possessione, et usu ejusdem rei; adeoque est eis restituenda, aliter si restituatur domino, et justus possessor patitur inde aliquid damnum, est de omni interesse indemnizandus. *Communis*.

(37. Item furans a molitore farinam, a fulone pannum, a sartore vestem, et hujusmodi, tenetur ipsis, et non dominis restituere; quia, si restitutio fieret dominis, exponerent illi periculo amittendi pretium laboris, et insuper periculum esset, ne ob præsumptam incuriam in custodiendis rebus sibi traditis eorum officina desereretur; unde si ex tali restitutione facta dominis eveniret illis aliquid nocumentum, essent ipsi indemnizandi. *Communis*.

(38. Item res ablata a tutoribus vel curatoribus, est ipsis restituenda, et non pupillis, aut minoribus, seu furiosis et amenibus, quia, licet isti sint rei restituendæ domini, secundum jura tamen non habent administrationem. *Communis*, per text. in § *Furiosus* 8, et § *Pupillus* 9, Inst. *De inutilibus stipulationibus*, l. *Obligari* 9, ff. *De auctoritate et consensu tutorum et curatorum*, cum similibus.

(39. Item subripiens a religioso, uxore, filiofamilias, et similibus res in usum ipsis legitime concessas, tenetur ipsismet restituere, non autem monasterio, marito, patri, et hujusmodi, nisi certus sit reddendas esse postea ipsis usuariis, quia usuarii injuste privantur jure, quod legitime habebant ad usum rerum illarum; si autem a religioso, uxore, filiofamilias, et similibus auferatur aliquid, quo non est ipsis legitime concessum in usum seu administrationem, tunc non ipsis est restituendum, sed monasterio, marito, patri, et hujusmodi; aliter si supradictis restituatur, et inutiliter dissipetur, esset obligatio restitutionis. *Communis*.

NOTA ROMANI THEOLOGI.

Quare non etiam monasterio, marito, patri, etc.? id aliquibus non probatur.

RESPONSIO AUCTORIS.

At *ibi* a me est assignata clara ratio, quare et quando debeant dictæ res restitui religioso, uxori, filiofamilias, et hujusmodi, et quando non ipsis, sed monasterio, marito, patri, etc. Videat *ibi* eruditus lector, et pronuntiet.

(40. Item non est res ablata restituenda domino, quando prævidetur ipsi aut alteri in spiritualibus et temporalibus obfutura; unde non est ei restituendus gladius, si prævideatur ipse, aut alter occidendus; non est ei reddenda clavis adulterina, si prævideatur ea usurus ad furandum, et sic de similibus; sic non est restituenda pecunia domino volenti cum ea corrumpere mulierem, luxuriose vivere, injuste litigare, Simoniam committere, et similia in perniciem spiritualem sui vel alterius perpetrare, sed est differenda ipsi restitutio, donec sint remota talia pericula. *Communis*.

(41. Item non est faciendæ domino restitutio, quando est multum distans, adeo ut non possit res restituenda ad ipsum transmitti, nisi cum expensis excedentibus, vel adæquantibus valorem ipsius rei: tunc enim expectanda est commodior restitutionis occasio; quæ si desperetur, est faciendæ restitutio suis propinquis, si habeat, vel in eorum defectu, pauperibus, nomine quorum veniunt ecclesiæ, hospitalia, monasteria indigentia, celebrationes missarum, et alia similia pia opera. *Communis*.

NOTA ROMANI THEOLOGI.

Expectanda quidem commodior occasio; et si hæc desperetur, restitutio faciendæ est omnimode domino rei ablatæ, aut propinquis.

RESPONSIO AUCTORIS.

Sed ego jam tradidi quod, si desperetur commodior occasio, restitutio faciendæ est suis propinquis, si habeat, et solum in eorum defectu, pauperibus vel locis piis, cum hac tamen advertentia, quod adveniente restituendi domino commodiori occasione, seu ipso comparente, et res adhuc exstant in individuo, debent a pauperibus, vel loco pio restitui; et si fuerint consumptæ, et pauper, seu locus pius inde factus sit ditior, debet restitui id in quo factus est ditior, ut in similibus trado ego *ibi* sub n. 53. Cum quantis autem impensis teneatur fur restituere rem furatam, cum in hoc variæ sint sententiæ auctorum, attendendæ sunt pro certa regula omnes circumstantiæ, nempe quantitas seu valor rei furatæ, paupertas et necessitas tum furis, tum domini rei, distantia seu mutatio locorum, magnitudo damni tam creditoris, quam debitoris formaliter et comparative ad subjectum: an creditor hic et nunc sit, vel non sit rationabiliter invitus circa omissionem vel dilationem restitutionis, et hujusmodi.

(42. Quando non constat de vero domino, seu legitimo rei possessore, facienda est ad ipsum inveniendum diligens inquisitio juxta bonorum qualitatem, id est major, vel minor pro gravitate, vel levitate rei, quia, antequam sit facta talis inquisitio, non debet haberi dominus pro ignoto; hinc si res inventa sit magni valoris, v. g. bursa cum centum aureis, debet fieri inquisitio, non solum in loco, ubi reperta est, sed et in pagis et civitatibus vicinis; imo etiam in remotis, in quibus adest probabilitas ipsum repertiendi, faciendū quod aliquoties promulgetur e cathedra, quod affigatur scheda ad locorum compita id notificans, aut quod imprimatur in novellis publicis; si autem res inventa sit parvi valoris, ut annulus ordinarius, bursa cum paucis nummis, sufficit quod promulgetur in ecclesiis, seu scholis, aut vicis loci rei inventæ. Sic doctores communiter.

(43. Si pro tali inquisitione essent inventore rei faciendæ aliquæ expensæ, desumendæ essent ex ipsis domini ignoti bonis, quia jus tum civile, tum canonicum nullum gravamen imponit bonæ fidei possessori; unde possessor bonæ fidei deducere potest expensas factas pro rei conservatione, et pro ignoti domini inquisitione, ut patet ex l. *Possessor*, ff. *De petitione hereditatis*. Secus autem dicendum est de possessore malæ fidei, ut si quis non ex inventione, sed ex injusta actione haberet aliena bona, tunc enim expensas pro inquisitione domini deberet facere ipsemet injustus possessor et debitor, quia justitia postulat ut nullum incurrat dominus nocumentum propter alterius injustitiam, cum peccata suos debeant tenere auctores: l. *Sancimus* 22, ff. *De pœnis*, cap. *Quæsit* 2, De his, quæ fiunt a majori parte capituli. Nec debet aliquis alterius odio prægravari, ut expresse statuitur in cap. *Non debet* 22, De regul. juris in 6, et rem, quæ culpa caret, in damnum vocari non conveniat, ut præcise habetur in cap. *Cognoscentes* 2, De constitutionibus.

(44. Si dominus reperitur, tenetur inventor ei restituere. *Communis*, textu expresso in cap. *Si quis* 6, et c. *Multi* 8, caus. 14, n. 5. *Vide verb. DOMINIUM*, art. 3, n. 17.

(45. Si post factam dictam diligentiam non reperitur dominus, res seu pecuniæ inventæ sunt in pauperes, seu ad alium pium usum applicandæ, nisi ipse inventor pauper sit, quia tunc posset sibi reservare in toto, vel in parte, considerata quantitate rei inventæ ac inopiæ suæ. *Vide dict. verb. DOMINIUM*, a n. 18 ad n. 20. * Consulendi tamen sunt prudentes viri, nec nisi ex eorum sententia aut pars, aut tota bona inventa retinenda sunt, ut monet Concina in Compend. Theol. Christian. lib. ix, dissert. 1, cap. 5, n. 3. Confer Cunitiati tract. 9 *De vii Decalog. præcept.*, cap. 2, § 9, num. 4.

(46. Opposita tamen sententia defenditur a plurimis classicis doctoribus. *Vide, ibid.*, n. 20.

(47. Si res inventa derelicta fuerit, fit in-

ventoris, qui primo occupat. *Vide, ibid.*, n. 22.

(48. Si res inventa sit de illis quæ nunquam dominum habuerunt, fit primo occupantis. *Vide, ibid.*, num. 23.

(49. Merces, aut quævis alia bona reperta in littore maris aut fluminis post naufragium, non sunt primo capientis aut fisci, sed domino restitui debent. *Vide, ibid.*, n. 24.

(50. Piscantes bona naufraga in mari, tenentur restituere domino, sicuti debent domino restitui ea, quæ eripiuntur ex incendio, vastatione, inundatione, etc., et etiam oves, aut alia animalia ex lupi faucibus erepta. *Vide, ibid.*, n. 25.

(51. Habens ex delicto bona incerta, debet restituere locis sacris vel pauperibus, uti de pretio usurario definit Alexander III, in cap. *Cum tu* 5, De usuris, ibi: « Qui sive ante, sive post interdictum nostrum usuras extorserint, cogendi sunt per pœnam quam statuimus in concilio, eas his a quibus extorserunt, vel eorum hæredibus restituere, vel his non superstitibus, pauperibus erogare. » Si autem iniquus detentor sit ipsemet æque pauper, et egens ac alii pauperes, quibus restituere deberet, aut similiter pauperes consanguineos habeat, licite sibi applicare, aut consanguineis conferre potest etiam propria auctoritate sine præscripto episcopi vel parochi, in toto vel in parte, considerata quantitate bonorum detentorum, et sua vel consanguineorum inopia; dummodo tamen talis inopia sit evidens et certa. Sic La Croix, lib. ii, p. ii, n. 94, cum S. Thoma, Scoto, Navarr., Gabriel., Medina, Layman, Molina, Vasquez, Sanchez ibi citatis, alique multi cum Illung, tom. IV, d. 2, n. 250; Sporer, tom. II, tract. 4, n. 106, ubi dicit, quod ex communi sic docent Molina, disp. 616, et Lessius, lib. ii, c. 13, dub. 6. Et ratio est, quia inopia certa et evidens est etiam pro ipso iniquo detentore, vel suis consanguineis sufficiens causa retinendi, cum talis, vel tales non sint deterioris conditionis, quam alii pauperes; insuper Lugo, disp. 20, n. 8; Illung, *loc. cit.*, n. 191, et alii, addunt iniquum detentorem posse etiam retinere et sibi applicare, si debitis ultra vires gravatus esset, quia tunc re ipsa pauper et inops esset: cavere tamen debet similis injustas debitor, ut recte monent supercitatati doctores, ne in propria causa cæco judicio decipiatur, et fraus absit; vix enim sibi retinere poterit, nisi sit adeo evidens ejus necessitas, ac inopia, quæ etiam eum alias a restitutione excusaret: alioquin enim aperiretur via ad furanda aliena sub iniqua spe, quod domino postea non comparente, prætextu inopiæ non teneretur fur ad restitutionem. * *Vide addit. ad num. 45.*

(52. Si facta debita et sufficienti inquisitione et domino non comperto, habens bona incerta, ipsa distribuuntur pauperibus, vel sibi æque pauperi retinuerit, quamvis postea compareat dominus, nec ipse, nec alii pauperes teneri videntur aliquid restituere,

si ipsa bona fide jam consumpserint, nec ex ipsis ditiores sint facti. Sporer, *loc. cit.*, n. 105, et ipso teste, *Communis* aliorum.

(53. Si autem, comparente domino, talia bona necdum sint consumpta, sed adhuc existent in individuo, debent a paupere vel loco pio, cui fuerunt applicata, restitui; et si fuerint consumpta, et pauper, seu locus pius inde sit factus ditior, debet restitui id in quo factus est ditior: et ratio est, quia prior distributio videtur facta hac conditione, si dominus non comparent; alioquin negotium ejus esset male gestum, adeoque, si dominus compareat, sunt ei dicta bona restituenda, cum talis distributio evadat invalida, ex quo actus sub conditione celebratus, conditione non completa, nullum operetur effectum, arg. § *Ex conditionali stipulatione*, Instit. *De verb. obligatione*; et l. unica, § *Sin autem*, cod. *De caducit. tollend.* Tum quia nemo debet ex re alterius ditescere, cap. *Locupletari* 48, De regul. juris in 6, ibi: « Locupletari non debet aliquis cum alterius injuria vel jactura. » Ita Lessius, l. ii, cap. 14, dub. 7; Molina, disp. 746; Diana, part. xi, tract. 8, resolut. 14; Henno, l. c., q. 4, conclus. 3, resolut. 3; Felix Potestas, l. c., n. 2618; La Croix, *loc. cit.*, n. 95, cum Layman., Castropal., Petschacher ibi citatis, et alii contra Sotum, Henric., Petrum Navarr., Cajetan., Bonacin., et alios cum Lugo, disp. 31, n. 32, dicentes non esse obligationem restituendi, etiamsi res adhuc exstaret, quia pauper vel locus pius acquisivit dominium, cum ei in elemosynam erogata fuerit, quando dominus non poterat censeri rationabiliter invitus.

(54. Si ante distributionem non præcessit debita diligentia pro inveniendō domino, et talia bona adhuc existent apud pauperem vel locum pium, hi tenentur illa restituere, et in horum defectu, ille, qui sine dicta debita diligentia distribuit, quia tunc transferri non poterat dominium, cum dominus esset rationabiliter invitus, et qui sic distribuit, injuriam fecit vero domino, injuste privando eum spe recuperandi bona sua; culpa enim sua dominum ignoravit, et ob culpam alterius non debet quis privari suis bonis, cap. *Non debet* 22, De regul. juris in 6, ibi: « Non debet aliquis alterius odio prægravari, » cap. *Cognoscentes* 2, De constitutionibus, ibi: « Rem, quæ culpa caret, in damnum vocari non convenit: » peccata enim suos debent tenere auctores, l. *Sancimus* 22, De pœnis, cap. *Quæsit* 2, De his, quæ fiunt a majori parte capituli. *Communis*. (55. Et si dicta bona fuerint in tali casu bona fide consumpta a pauperibus vel loco pio, nec ex eis factus sit ditior, tunc pauper seu locus pius ad nihil tenetur, sed solus ille restituere tenetur, qui sine debita diligentia distribuit, cum ipse solus injuriam fecerit domino sic culpabiliter distribuendo: *Communis* per jura adducta.

(56. In debitis quibuscumque, sive ex delicto, sive ex contractu ex re accepta vel inventa, quando facta inquisitione sufficienti dubitatur, quis ex duobus vel tribus

sit rei dominus, non est talis res danda pauperibus, sed proportionate ad dubium inter ipsos dividenda; tunc enim non potest dici simpliciter ignotus dominus, cum cognoscatur unum ex illis esse dominum. Unde si post factam debitam inquisitionem non appareat ratio sufficiens, cur sit potius hic, quam alter, æquitas postulat ut proportionate ad dubium fiat inter ipsos divisio; ipsis autem non sic consentientibus res committenda est arbitrio et auctoritati judicis. *Communis*.

(57. Pro damnis illatis immediate alicui civitati, oppido, communitati, collegio, et hujusmodi, quæ faciunt unum corpus ex multis, restitutio est faciendā immediate ipsi communitati, non autem particularibus civibus aut personis, quia læsio facta fuit immediate ipsi communitati, et non particularibus personis; et sic facta restitutione administratoribus talis communitatis, per ipsos providebitur particularibus personis. *Communis*.

(58. Pro damnis illatis immediate particularibus personis, ut in minutis furtis panis, vini, olei, carnis et similibus, mensura minori vel statera dolosa, restitutio est faciendā ipsi particularibus personis solitis suas frequentare officinas, vendendo deinceps viliori pretio aut meliori pondere, vel mensura, ut sic, quantum fieri potest, compensetur damnum paulatim fundendo, quod paulatim est ablatum. Sporer, *loc. cit.*, n. 117; Henno, *loc. c.*, quæst. 5, conclus. 2, resolut. 2; Tambur., lib. viii, tract. 4, cap. 1, § 3, n. 19; Busemb., lib. iii, part. ii, c. 2, dub. 5, n. 2; Molina, et alii passim; Vasquez et Escobar cum paucis aliis exceptis, dicentibus esse probabile quod possit dari pauperibus præsertim ejusdem civitatis. (59. Si autem damna sint illata extraneis omnino ignotis nec solitis suas frequentare officinas, tunc revera restitutio est faciendā pauperibus seu aliis piis locis. Henno, *loco citat.*, et alii communiter.

(60. An et quibus restituendi sint thesauri inventi. *Vide verb. DOMINIUM*, art. 3, a n. 27 ad 45.

(61. Capietes animalia in leporariis, variis, stagnis, silvis non amplis, et circumdatis, an et quibus restituere teneantur? *Vide, ib.*, n. 8.

(62. Animalia domestica, seu naturaliter mansueta, sicut et ferina mansuefacta quando diu redire solent, non sunt primo capientis, etiamsi longe aberraverint, sed sunt domino comparenti restituenda. *Vide, ibid.*, n. 9.

(63. Feram aut avem lethaliter vulnerans, et eam insequens moraliter certo capturus acquirit ejus dominium, et si ab alio capiatur, est ei restituenda. *Vide, ibid.*, n. 10.

(64. Si vero fera aut avis sit ita leviter vulnerata, ut adhuc fugere possit, tunc si alius eam fugientem capiat, est ipsius capientis, nec tenetur restituere ei, qui eam sic leviter vulneravit. *Vide, ibid.*, n. 11.

(65. Si autem dubium foret, an qui vulneravit, ratione talis vulneris esset captu-